

دیوان

مجلة علمى تحقیقى بین المللى علوم اسلامى
مجلة دراسات اسلامية، علمية، عالمية، محكمة

International Journal of Islamic Studies
Uluslararası İslami Araştırmalar Dergisi

ISSN: 2706-6428

جلد: ۰۱ شماره: ۰۱ سال: ۱۳۹۸

حیات مختصر سه علماء متقدم فاریابی

İlk Dönem Üç Fâryâblı Âlimin Kısa Hayatı

The Life and Activities of the Early Period Three
Faryab Scholars

دوكتور عزت الله ذكى

Makale Bilgisi / Article Information / معلومات مقاله

Makalenin Türü / Article Type / نوع مقاله : Araştırma Makalesi / Research Article / مقاله تحقیقى

Geliş Tarihi / Received Date / تاریخ دریافت مقاله / 30.11.2019

Kabul Tarihi / Accepted Date / تاریخ پذیرش مقاله / 30.12.2019

چکیده

واژه های کلیدی:

محدث، عبد الله، جعفر، محمود، الفاریابی.

مهد علم و عرفان فاریاب بعد از مشرف شدن به اسلام در سال ۶۰ هجری و ۶۷۹ میلادی در کمترین مدت خود را به اساسات دین مبین اسلام عیار نموده. بهترین علماء، محدث، فقیه و متصوف را در سینه خود به پرورش رسانیده، مقام والای خدمت به علم، عرفان و منابع اصلی اسلام کتاب و سنت پرداخته است. در بخش حدیث و تفسیر به سویه بین الملل همچو ابو عبد الله محمد بن یوسف الفاریابی و جعفر بن محمد الفاریابی و محمود الفاریابی را به ثمر رسانیده است. با تأسف همچو علماء نامدار فاریاب زمین در بین اوراق و کتب عصر اوسط باقیمانده، به خدمت عصر نو و نسل جدید به شکل کامل معرفی نشده، به دسترس آنها قرار داده نشده است. در دوره اول، پرورش چنین دانشمندان برجسته ای در مکانی مانند فاریاب دور از دولت اسلامی بسیار مهم است. از همه مهمتر این است که آنها عرب نیستند، بلکه ترک هستند. آنها هزاران عرب را آموزش داده اند. از آنجا که ما به علماء اهمیت می دهیم زندگی، فعالیت، ارزش علمی، معلمان، دانش آموزان، آثار و وفات این دانشمندان را نوشتیم.

Keywords:

Muhaddis, Abdullah, Jafar, Mahmud, al-Farabi

Abstract

Faryab, the cradle of knowledge and wisdom, trained the best scholars in the field of hadith, tafsir and fiqh by adapting itself to Islamic values shortly after he became acquainted with Islam in 60/679 In the heart of Abu Abdullah b. Muhammad b. Yusuf al-Farabi, Jafar b. Muhammad al-Faryabi and Mahmud al-Faryabi, such as distinguished figures such as the foundation of Islam has provided the protection of the Book and Sunnah. Unfortunately, such scholars with deep knowledge have not only been recorded in the documents and books of the Middle Ages, but have not been fully presented to the service of the new age and the new generation. In the first period, it is important for the elite scholars to grow up in a place far away from the Islamic State like Faryab. More importantly, they are Turkish, not Arabs, and they enable thousands of Muhaddis of Arab origin to grow. Therefore, the life, activity, scientific value, teachers, students, works and death dates of the scholars .in question have been written by us

Anahtar Kelimeler:

Muhaddis, Abdullah, Cafer, Mahmud, el-Faryâbî

Özet

İlim ve irfanın beşiği Faryâb, 60/679 yılında İslam'la müşerref olduktan kısa bir süre sonra İslamî değerlere kendini uygun hale getirerek, hadis, tefsir, fıkıh ve tasavvuf alanında en iyi âlimleri yetiştirmiştir. Bağrında yetiştirdiği Ebu Abdullah b. Muhammed b. Yusuf el-Faryâbî, Cafer b. Muhammed el-Faryâbî ve Mahmud el-Faryâbî gibi mümtaz şahsiyetlerle İslam'ın temelini oluşturan Kitap ve Sünnetin korunmasını sağlamıştır. Ne yazık ki derin bilgiye sahip böylesi âlimler, Ortaçağın evrak ve kitaplarında sadece kayıt altına alınmakla kalmış, tam olarak yeniçağın ve yeni neslin hizmetine sunulmamıştır. İlk dönemde Faryâb gibi İslam Devleti'nden uzak bir yerde mümtaz âlimlerin yetişmesi önem arz etmektedir. Daha önemlisi ise bunların Arap değil Türk olmaları ve binlerce Arap kökenli muhaddislerin yetişmelerini sağlamalarıdır. Bu öneme binaen söz konusu âlimlerin hayatları, faaliyetleri, ilmi değerleri, hocaları, öğrencileri, eser ve vefat tarihleri tarafımızdan öz bir şekilde kaleme alınmıştır.

مقدمه

خلیفه عباسی عبدالملک بن مروان در سال ۷۹ هجری ۶۹۸ میلادی حجاج بن یوسف الثقفی (حجاج ظالم) را والی خراسان تعیین نمود.^۱ حجاج، قتیبه بن مسلم را به خراسان روان کرد. قتیبه بعد از فتح خونین بیکنینت (بخار) و تالقان بالای فاریاب حمله نموده، دعوت به تسلیم کرد. فقط مردم فاریاب که از قتل و کشتار قتیبه آگاهی داشت، تسلیم نشدند. به این سبب قتیبه به زور شمشیر داخل فاریاب شده به آتش زد.^۲ به این سبب فاریاب در بعض منابع مدینه المحترقة ذکر شده است. بعد از آن هزاران خانواده عرب در فاریاب جا بجا شدند.^۳ در سال ۱۱۷ هجری ۷۳۵ میلادی عربها یکبار دیگر به سرکرده گی عاصم بن عبدالله الحنالی به فاریاب آمدند.^۴ پس از اینکه مردم فاریاب اسلام را پذیرفتند، عده ی زیادی از علمای اسلام در میان آنها رشد کردند. به عنوان مثال، محمد بن یوسف فاریابی، جعفر بن محمد فاریابی، محمود الفاریابی، استاد امام اسماعیل، شاعر مشهور ظهیرالدین فاریابی، شاگرد ابن سینا ابو عبیده از جمله خردمندان بزرگ فاریاب محسوب می شود. در سال ۱۲۹ هجری ۷۴۶ میلادی ابو مسلم خراسانی استقلال خود را در این منطقه اعلام کرد. پس از مرگ ابومسلم، شخصی به نام فریغون (آل فریغون) بر جوجان مسلط شد.^۵

۱- ابو عبد الله محمد بن یوسف الفاریابی:

حافظ، محدث، مفسر و قاضی ابوعبدالله محمد بن یوسف بن واقد الفاریابی الترمکی در سال ۱۲۰ هجری ۷۳۸ میلادی در فاریاب امروزی چشم به جهان گشود. نسبت به محل تولدش الفاریابی و نسبت به ملیت اش الترمکی شهرت یافت. در سن جوانی بخاطر طلب علم زادگاه خود را ترک کرد. در مکه مکرمه با سفیان الثوری معرفت حاصل نمود. بخاطر روایت حدیث باوی به کوفه رفت. از علم و تجربه او مستفید گردید.^۶ نیز از محدث اوزاعی، زایده بن قدامه، نافع بن عمر، جریر بن خازم حدیث آموخت.^۷ از عباس الدوری نیز حدیث شنید.^۸ بعداً در شهر ساحلی قیصری مستقر شد.^۹ احمد بن حنبل، ابن زنجویه، عبد الله بن عبدالرحمن الدارمی، امام بخاری و ابن واره از وی حدیث روایت نمودند. امام بخاری در هشتاد و هشت موضوع از وی روایت نمود. وی به سبب روایت بیشتر لقب ابوالراوی را کسب نمود.^{۱۰}

فاریابی مورد قبول محدثین قرار گرفته به ثقه بودنش اتفاق کامل دارند.^{۱۱} بیست و چهار روایات فاریابی در صحیح البخاری و بقیه اش در کتب الستة ذکر شده است. او از طرف فقیه و مفسران، محدث با اخلاق، عالم برتر عابد صاحب عبادت بیشتر شناخته شده است. یکی از وصفهای فاریابی مستجاب الدعاء بودن وی است. چنانچه نقل شده که او روزی به نماز باران می رود، پس از باز کردن دستان خود به دعاء، لطف الهی تجلی میکند، در حال باران می بارد. فاریابی در حالیکه صاحب کرامت بود، نیز درایت و فضیلت عالی داشت. اهل نصیحت و صاحب مصلحت بود. زمانیکه محدث نامدار احمد بن یوسف السلمی از وی

^۱ عبدالحی گردیزی، زین الاخبار (تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۴)، ۱۷۰.

^۲ ذکریا کتابچی، عرب لرنینگ تورکستان گه کیریشی (استانبول: تورک دنیاسی اره شتیرمه لری وقفی، ۲۰۰۰)، ۲۴۹.

^۳ محمد کاظم امینی، جغرافیای عمومی فاریاب (کابل: مطبه مسلکی افغان، ۲۰۰۹)، ۱۱.

^۴ گردیزی، زین الاخبار، ۱۷۶.

^۵ کتابچی، عرب لرنینگ تورکستان گه کیریشی، ۱۶۵.

^۶ عمر رضا کحاله، معجم الموالفین (بیروت: مؤسسة الرسالة، ۳۱۹۹)، ۳: ۷۹۱.

^۷ صالح اسمعیل حاج محمد، زواید کتاب الادب المفرد علی الکتب الستة (الرسالة الماجستر، جامعة ام القراء، ۱۹۸۸)، ۲۳۴.

^۸ محمد مرتضی الحسینی الزبیدی، تاج العروس من جواهر قاموس، تحقیق عبدالکریم العزبوی (کویت: مطبعة حكومة الكويت، ۱۹۷۹)، ۱۳: ۵۰۴.

^۹ الزبیدی، تاج العروس من جواهر قاموس، ۱۳: ۲۳۴.

^{۱۰} ابو محمد عبدالله بن محمد بن جعفر بن حیان المعروف الشيخ الاصفهانی، کتاب الامثال فی حدیث البوی صلی الله علیه سلم، تحقیق عبدالعلی

عبدالحمید (هند: الدار السلفية بومبای، ۱۹۸۲)، ۱: ۱۰۳، محمد ارن، بخاری نینگ صحیحی و خواجه لری (قونیه: نشریات نکته، ۲۰۰۹)، ۱۷۷.

^{۱۱} حاج محمد، زواید کتاب الادب المفرد علی الکتب الستة، ۲۳۴.

دعاء طلب میکند. فاریابی بسیار به شکل متواضع اینگونه نصیحت میکند: (متقی باش، پاسدار و محافظ سنت باش، از حاکمان وقت دور باش!)^{۱۲}

تقوا، یکی از اوصاف ضروری محدث است. چراکه تقوا به اعتبار و اطمینان شخص راوی افزایش می بخشد. تمسک به سنت نیز از جمله شروط راوی میباشد. مسله سوم حفظ بی طرفی علماء دین است. یعنی دور ماندن از سیاست روزانه است. تاریخ ثابت ساخته که بیشترین ضربه را به دین، سیاسی شدن عالمان دین زده است. چنانچه امام اعظم ابوحنیفه (رح) هیچ وقت وظایف دولتی عباسیان را قبول ننموده است.

آثار ابو عبد الله محمد بن يوسف الفاریابی:

۱- المسند

۲- کتاب التفسیر

۳- کتاب الصلاة

۴- کتاب الصیام

۵- کتاب الزکاة

۶- کتاب المناسک^{۱۳}

۷- کتاب الطهارت

۸- دلائل النبوة^{۱۴}

وفات ابو عبد الله محمد بن يوسف الفاریابی:

فاریابی در طول نود سال عمر خود خدمات زیادی به علم و عرفان بخشید. دهها کتب علمی را به رشته تحریر آورد. صدها دانشمند را پرورش داد. او خدمات گسترده ای در گسترش فرض، واجب، سنت، عبادات، معاملات، تاریخ اسلام و بالعموم به ترویج علوم اسلامی به طور کلی خدمت کرد. بالاخره تقدیر الهی تجلی کرد، در تاریخ ربیع الاول ۲۱۲ هجری اکتوبر ۸۲۷ میلادی در دیار غربت و در مکان مقدس فلسطین به ابدیت پیوست.^{۱۴}

۲- زندگی جعفر بن محمد الفاریابی:

عالم و محدث برجسته دوم فاریابی که در مورد آن تحقیق می کنیم ابوبکر جعفر بن محمد بن الحسن بن المستفاض الفاریابی ترکی است. جعفر فاریابی در سال ۲۰۷ هجری ۸۲۲ میلادی در فاریاب کنونی بدنیا آمد. محدث، فقیه و مفسر جعفر بن محمد نسبت به منطقه و ملیت اش با لقب های الفاریابی و ترکی مشهور شده است. او بخاطر رفع اشتباه به همشهری خویش

^{۱۲} سونمز، محمد علی. "فاریابی". دیانت اسلام انسیکلوپیدی سی. ۱۱: ۱۴۶. استانبول: دایرة المعارف، ۱۹۸۹.

^{۱۳} سونمز، "فاریابی"، ۱۴۶.

^{۱۴} عمر رضا کحالة، معجم المؤلفین (بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۹۹۳)، ۳: ۷۹۱.

^{۱۵} کحالة، معجم المؤلفین، ۳: ۷۹۱.

ابوعبدالله محمد بن یوسف بن واقد الفاریابی، خود را فاریابی الصغیر معرفی میکرد. فاریابی در هفده سالگی به طلب علم شروع کرد. به مراکز علم و فن ماوراء النهر، خراسان، حجاز، عراق، شام، مصر و الجزیره رفت.^{۱۵}

فاریابی که دارای بحر علم، اهل عرفان و معرفت بود شرق و غرب را طی نموده، در اواخر عمر خود در بغداد اقامت ورزید.^{۱۶} یک چند مدت در دینیور عراق به صفت قاضی ایفای وظیفه نمود. بعداً به بغداد رفت. مردم و علمای عراق در میدان سماع حدیث، در دروازه کوفه نزدیک به سه هزار انسان از آمدن فاریابی استقبال گرم نموده، ۳۱۶ تن آنها از فاریابی حدیث روایت کردند. نزدیک به ده هزار انسان از فاریابی حدیث نوشتند.^{۱۷} از جمله شاگردان فاریابی ابن عدی در باره شیخ اش چنین می نویسد: (در جلسه استاد فاریابی عده یی زیادی شاگرد اشتراک میکرد. بخاطر گرفتن جای در حلقه درس استاد اکثر شاگردان شب را در اطاق وی صبح میکرد).^{۱۸}

طبق روایت محدثان متقدم، فاریابی یک محدث کثیر الرواة و از محدثان ثقات بود. فاریابی اکثراً احادیث اخروی را روایت می نمود. طبق روایت وی رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمودند: (در روز قیامت انسانی از انسانها به جنت میایند و آن قدر نزدیک میشوند که بوی جنت به مشام میاید). فاریابی یکی از محدثان مشهور و متقدم بشمار می رود که توانسته تمام بلده های اسلام را از نزدیک دیدن نموده، از محدثان بزرگ حدیث روایت بکند. او سیاحت علمی خویش را چنین به تصویر میکشد: (بست و چهار سال حدیث نوشتیم، به شرق و غرب دنیا سیاحت نمودم، کسی را همچو مصعب الزهری ندیدم).^{۱۹}

فاریابی یک محقق، فقیه و محدث جهان شمول است. او بیشتر عمر خود را در عراق گذراند. مورد علاقه و احترام مردم و علماء عراق قرار گرفت. با فتوا و اجتهاد خود مشکلات مردم را حل کرد.

مشایخ جعفر بن محمد الفاریابی:

جعفر فاریابی دروس حدیث، فقه و تفسیر را از استادان بزرگ فرا گرفت. امام ذهبی آموزگاران فاریابی را به کتاب (مشایخ علی المعجم للفاریابی) ۲۲۷ تن شمرده است. ابو جعفر النفیلی، ابو بکر بن شیبه، محمد بن المثنی، عمرو بن علی البصریین، محمد بن عیید بن حساب، عبدالاعلی بن حماد، ابی کامل الجحدری، عبیدالله معاذ از جمله مشایخ مشهور فاریابی می باشد.^{۲۰} قتیبه بن سعد بن جمیل، ابراهیم بن الحجاج السامی، احمد بن ابوبکر ابومصعب المدینی، احمد الحواری، احمد بن خالد الحلال البغدادی، احمد بن الفرات ابومسعود الرازی، سحاق بن رحاویه الحافظ المروزی، حبان بن موسی المروزی، سعید بن عنبسه الرازی، عبیدالله بن معاذ البصری، عثمان بن ابی شیبه الکوفی، محمد بن بشار بن دار البصری، محمد بن مصطفی الخیمسی، هدبه بن خالد القیسی البصری نیز از جمله مشایخ مشهور فاریابی میباشد.^{۲۱}

راوی و شاگردهای مشهور جعفر بن محمد الفاریابی:

فاریابی نزدیک به یک عصر زندگی خود به هزاران طالب علم درس حدیث، فقیه و تفسیر داده است. ابن مخلد العطار الدوری، ابوبکر الشافعی، ابن عدی، ابوبکر الاسماعیلی محمد بن یحیی الازدی، ابوالحسین ابن المنادی، عبدالصمد بن علی الطستی، احمد

^{۱۶} ابوبکر احمد بن علی بن ثابت الخطیب البغدادی، تاریخ مدینه السلام، تحقیق. بشار عواد المعروف (بیروت: دارالغرب الاسلامی، ۲۰۰۱)، ۸: ۱۰۲.

^{۱۷} بغدادی، تاریخ مدینه السلام، ۸: ۱۰۲.

^{۱۸} ابوبکر جعفر بن محمد بن حسن بن مستفاض الفاریابی، کتاب القدر، تحقیق. عبدالله بن حمد المنصور البغدادی، اضاء السلف (ریاض، بی نا، ۱۹۹۷)، ۱۰۴.

^{۱۹} قوچ قوزی، علی عثمان. "فاریابی". دیانت اسلام انسیکلوپیدی سی. ۱۵: ۱۴۶. استانبول. دایرة المعارف، ۱۹۹۶.

^{۲۰} الفاریابی، کتاب القدر، ۱۰۴.

^{۲۱} قوچقوزی، "فاریابی"، ۱۴۶.

^{۲۲} حنفی جیلان، "ابوبکر جعفر بن محمد الفاریابی و حدیث علمنده کی بیبری"، چوقوراوا یونیورسیتیه سی الهیات فاکولته سی درگی سی، ۱/۱۵، ۲۳۲: (۲۰۱۵).

بن سلمان النجّاد، ابوعلی الصواف، احمد بن جعفر بن مالک القطیعی از فاریابی حدیث روایت کرده اند.^{۲۲} نیز محمد بن احمد بن حسن بن اسحاق البغدادی، ابوعلی الصواف، حسن بن عبدالرحمن بن خالد الفاریسی الرماهرمزی، سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی، محمد بن عمرو بن محمد بن سلم الجدابی البغداد، ابوظاهر الزهلی، عبدالله بن عدی بن عبدالله الجرجانی، محمد بن الحسین بن عبدالله البغدادی ابوبکر العاجری، محمد بن احمد بن عبدالله البغدادی، احمد بن ابراهیم بن اسماعیل الجرجانی ابوبکر الاسماعیلی الشافعی، محمد بن مخلّد الدوری از جمله مشهورترین شاگردان فاریابی به حساب می آیند.^{۲۳}

آثار جعفر بن محمد الفاریبی:

- ۱- کتاب السنن
- ۲- کتاب الذکر والتسییح
- ۳- کتاب النکاح
- ۴- کتاب الجنائز
- ۵- کتاب الصور والتماثل
- ۶- کتاب عن مدینة المنورة
- ۷- کتاب السقط الفطر
- ۸- کتاب التحریر الذهب والحریر
- ۹- کتاب مناقب مالک
- ۱۰- کتاب اللباس
- ۱۱- کتاب الرؤیا، کتاب الادب الاسلام.
- ۱۲- کتاب ترک المراء
- ۱۳- کتاب البکاء^{۲۴}
- ۱۴- کتاب القدر^{۲۵}

وفات جعفر بن محمد الفاریابی:

فاریابی که عالم و محدث بزرگ زمان اش بود اقران شان از او ثقّه و حافظ حدیث یاد میکرد. در باره جرح و تعدیل حدیث شخص امین یاد می شد. در اواخر زنده گی اش بخاطر احترام به حدیث روایت حدیث را ترک نموده، به انزوا رفت و مشغول عبادت شد. درباره وفات جعفر بن محمد الفاریابی روایت زیادی وجود دارد. مورخ بزرگ اسلام خطیب البغدای، تاریخ وفات

^{۲۳} قوچقوزی، "فاریابی"، ۱۴۶.

^{۲۴} جیلان، "ابوبکر جعفر بن محمد الفاریابی و حدیث علمنده کی ییری"، ۲۳۲.

^{۲۵} قوچقوزی، "فاریابی"، ۱۴۶.

^{۲۶} جیلان، "ابوبکر جعفر بن محمد الفاریابی و حدیث علمنده کی ییری"، ۲۳۲.

جعفر بن محمد الفاریابی را روز سه شنبه وقت نماز خفتن ۲۶ محرم ۳۰۱ ذکر کرده است. به گفته او فاریابی قبل از وفاتش روزی از قبرستان ابی ابوب میگذشت قبر خود را کنده بود. طبق روایت بغدادی دفن جعفر بن محمد الفاریابی روز چهارشنبه در قبرستان باب الانبار صورت گرفته است.^{۲۶} به روایت مورخ معاصر ترکی علی عثمان قوچقوزی، جعفر بن محمد الفاریابی به تاریخ ۴ محرم ۳۱۰ هجری، ۱۰ آگست ۹۱۳ میلادی در بغداد در گذشت. قبر که قبل از پنج سال از فوتش کنده بود دفن کردند.^{۲۷}

۳- زندگی محمود الفاریابی:

عالم، عارف و متصوف مورد بحث مان صوفی، واعظ محمود بن احمد بن ابی الحسن عمادالدین الولوی الفاریابی است. محمود الفاریابی در سال ۶۰۷ هجری و ۱۲۱۰ میلادی در فریاب دنیا آمد. از اوان طفولیت مصروف علم و عرفان شد. علاقه زیادی که به تصوف داشت در تالیفات خود بیشتر به تصوف جای داد. درباره حقایق، لطایف، رقایق، ریاضات، اشارات، سیر سلوک و الهام مشغول شد. در جهت تقویت بخشیدن افکار عرفانی خود از روایت نادر و ضعیف نیز استفاد نمود. تالیف مشهور محمود الفاریابی (خالصة الحقایق و نصاب غایة الدقایق) اند که از طرف محمد خیر رمضان یوسف تحقیق شده، در بیروت از انتشارات حزم به زیور چاپ رسیده است. محتوای آن روایات غرایب و نوادر احادیث، اصطلاحات تصوف همچو زهد و ریاضات می باشد. بشکل خلص این تالیف محمود الفاریابی زیادتیر مشابه به احیاء علوم الدین امام غزالی میباشد.^{۲۸}

فاریابی در قرن هفتم هجری با اندیشه های صوفیانه خود جهان اسلام را هدایت کرد. وی شخصیت برجسته ی است که در مطالعات مان جایگاه مهمی دارد. آنچه که او را از دیگر دانشمندان متمایز می کند متصوف بودن اوست. از نظر مان تصوف چهره تبسم اسلام بوده عاری از خشونت و درگیری میباشد. همچنین در اسلام آوری ترکها نقش مهمی داشت.

آثار محمود الفاریابی:

۱- سلک الجواهر و نشر الزواهر

۲- خالصة الحقایق و نصاب غایة الدقایق

۳- الاسلة الامعة والاجوبة الجامعة

۴- مصباح الجنان ومفتاح الجنان

۵- خلاصة المقامات^{۲۹}

^{۲۷} بغدادی، ۱۰۵.

^{۲۸} قوچقوزی، "فاریابی"، ۱۴۶.

^{۲۹} کحالة، معجم الموالفین، ۷۹۴.

^{۳۰} کحالة، معجم الموالفین، ۷۹۴.

نتیجه گیری

فاریاب بعد از مشرف شدن به اسلام، خصوصا در عصر متقدم در جهت رشد علوم اسلامی و نگهداری آنها رول عمده را بازی نموده است. در این عصر ابو عبد الله محمد بن یوسف الفاریابی، جعفر بن محمد الفاریابی و محمود الفاریابی با علم و اندیشه شان دنیای اسلام را به علم، معرفت و خداشناسی تشویق و ترغیب نمودند. با نوشتن کتب تفسیر، حدیث، فقیه و تصوف اذهان عامه را روشن، معاشرت اجتماعی را آسان، احکام الهی را تطبیق و اذکار ربانی را جاری نمودند. هرچند در بین سه علماء فاریابی از جهت زمان متفاوت باشد هم مهد و مکان آنها فاریاب، اعتقادشان توحید و اهل سنت، ملیت شان تورک میباشد.

ابو عبد الله محمد بن یوسف الفاریابی شخص متقی، مستجب الدعاء، اهل نصیحت و صاحب مصلحت بود. او بحری از علم، شیخ شیوخ، استاد امام بخاری بود. درایت و فراصت او به سیاست و حیلله گری، به دعوی دنیای فانی اجازه نمی داد. طلاب، اصحاب و اقران خود را نیز به آن دعوت می نمود. صفات ثقات او شهرت اش را افزوده بود. در روایات احادیث در رأس، در اجتهاد مسایل حقوقی و شرعی در صدر علماء قرار داشت. به شکل مختصر و مفید فاریابی نودسال عمر خود را برای رشد علوم اسلامی و هدایت مردم استفاده نمود.

جعفر بن محمد الفاریابی، دومین محدث، فقیه و مفسر تورک و فاریابی است که در اوان جوانی از بخارا تا بغداد تمام مراکز علمی را طی نمود. از صدها استاد سمع حدیث نموده برای هزاران طالب علم درس حدیث داد. فاریابی بحرالعلم بود در کمترین وقت در قلب عرب و عجم جا گرفت. دهها هزار مردم عراق عاشق سمع احادیث او بود. او بنا بر اطمینان کامل که به نفس خود داشت وظیفه دیوان عدالت دینیور را به عهده گرفت. تا آخرین رمق حیات خود به عنوان یک تورک مسلمان آیات واحادیث نبوی را تدریس و تقریر نمود.

عابد، زاهد، عارف و سالک قرن هشتم هجری محمود الفاریابی نیز همچو همشهریان متقدم فاریابی، فقط متفاوت تر با آنها علم، عرفان، معرفت الله، معرفت نفس، سیر و سلوک، تزکیه ی نفس و تصفیه ی روح را ترویج و تدریس و ترغیب نموده است. پس از همه به این نتیجه می رسیم که فاریاب مسکن، مهد و مکان علم و عرفان بوده است. علماء و متصوفین را مزج نموده در بین شان الفت، التفات و محبت قلبی را انشاء نموده است. جای بسا خوشی است که فاریاب امروزی نیز مهد علم و عرفان بودن خود را محافظه نموده است.

منابع

- ارن، بخاری نینگ صحیحی و خواجه لری. قونیه: نشریات نکتہ، ۲۰۰۹.
- اصفہانی، ابو محمد عبدالله بن محمد بن جعفر بن حیان المعروف الشیخ، کتاب الامثال فی حدیث النبوی ﷺ علیہ سلم. تحقیق. عبدالعلی عبدالحمید ہند: الدارالسلفیة لإبومبای، ۱۹۸۲.
- امینی، محمد کاظم، جغرافیای عمومی فاریاب. کابل: مطبہ مسلکی افغان، ۲۰۰۹.
- بغدادی، ابوبکر احمد بن علی بن ثابت الخطیب، تاریخ مدینة السلام. تحقیق. بشار عواد المعروف، بیروت: دارالغرب الاسلامی، ۲۰۰۱.
- جیلان، حنفی. "ابوبکر جعفر بن محمد الفاریابی و حدیث علمندہ گی ییری". چوققوراوا یونیورسیتہ سی الھیات فاکولتہ سی درگی سی. ۱۱۱۵ ۲۰۱۵.
- الزبیدی، محمد مرتضی الحسینی، تاج العروس من جواهر قاموس، تحقیق. عبدالکریم العزباوی. کویت: مطبعة حكومة الكويت، ۱۹۷۹.
- سونمز، محمد علی، "فاریابی"، دیانت اسلام انسیکلوپیدی سی. استانبول: دایرة المعارف، ۱۹۸۹.
- فاریابی، ابوبکر جعفر بن محمد بن حسن بن مستفاض، کتاب القدر، تحقیق. عبدالله بن حمد المنصور. ریاض: اضاء السلف، ۱۹۹۷.
- قوچ قوزی، علی عثمان، "فاریابی"، دیانت اسلام انسیکلوپیدی سی. استانبول: دایرة المعارف، ۱۹۹۶.
- کتابچی ذکریا، عرب لرنینگ تورکستان گہ کیریشی. استانبول: تورک دنیاسی ارہ شتیرمه لری وقفی، ۲۰۰۰.
- کحالة، عمر رضا، معجم المؤلفین. بیروت: مؤسسة الرسالة، ۱۹۹۳.
- گردیزی، عبدالحی، زین الاخبار. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، ۱۳۸۴.
- محمد، صالح اسمعیل حاج محمد، زواید کتاب الادب المفرد علی الکتب الستة. الرسالة الماجستر، جامعة ام القراء، ۱۹۸۸.